

ELENA DAHLBERG

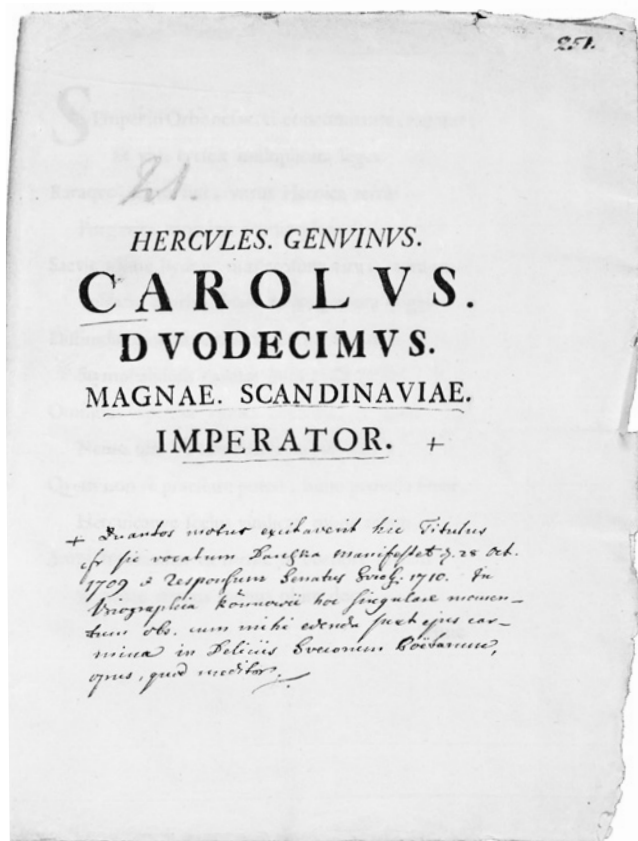
POETISK INVENTION ELLER POLITISK INTENTION?

Magnus Rönnows dikt *Hercules Genuinus Carolus Duodecimus Magnae Scandinaviae Imperator* (1706/7) som *causa belli*¹

Att en text eller bild kan leda till upprörda känslor och till och med provocera fram drastiska handlingar är inget nytt fenomen. Unga nationalstater var väl medvetna om de faror som en oförsiktigt formulerad text kunde innebära. Medvetenheten blev desto större när människan fick möjligheten att massproducera texter med hjälp av tryckpressen. Som en naturlig följd av ett sådant moderniserat samhälle infördes fasta bestämmelser för vad som fick publiceras och vad som inte tilläts gå i tryck. Likaledes var import av tryckt material en aktivitet som var hårt bevakad av staten. Detta betyder dock inte att man plikttröget följde det som makthavarna föreskrev. Dessutom hade sådana litterära former som epigram och satir brukats sedan antiken. Genom att använda sig av dessa litteraturarter kunde författaren trots alla föreskrifter ändå avhandla kontroversiella ämnen och göra kritiska utfall mot samhället i stort och mot enskilda individer. Men var gick gränsen för det som kunde dryftas i denna typ av texter? Den föreliggande artikeln är en fallstudie av en

tidigmodern text som trots sin konventionella genreform blev uppfattad som kränkande och på denna grund inkluderad som *causa belli* (krigsorsak) i en krigsförklaring.

Den tidigmoderna texten som granskas här är en latinsk dikt av den svenske latinskalden Magnus Rönnow (1665²–1735).²

Den sanne Hercules Karl den Tolfte, Storskandinaviens Kejsare

I denna värld vandrar alltid det onda i sällskap av våld
och brottslighet tillväxer mångfaldigad.
Sällan har en heroisk dådkraft, om en sådan någonsin funnits,
kunnat rengöra jorden: otämjda monster finns överallt.
Med sitt rikliga gift rasar hydran ännu alltjämt, rasar ännu vildsvinet
med glänsande betar och jätten gapande med sina tre käftar.
Kerberos sprider vitt och brett besinningslöst raseri. De stymfaliska fåglarna pinar
med större styrka människokinderna som redan utsatts för slag.
Alla väntar på en vedergällare som ska komma från himlen,
men ingen utom poeternas ivriga flock har lyckats en sådan frambringa.
Seende in i framtiden tänker de ut en gestalt som de inte kan framkalla i verkligheten
och vedergäller sålunda med hjälp av Hercules hand all ondska.
Amfitryons son, stark till sinne och kropp, fullgör den yttersta dygdens plikt,
detta lär skalderna ut.
Snillrika som de är helgar poeterna kransar av lager och olivträd åt den
som med sin klubba och lans är herre på hav och land.
De framställer honom som Plutos besegrare och förtäljer hur han
lät Olympus vila på sin nacke och axlar.
Hercules stordåd är förvisso inget annat än skaldernas saga.
Antike Hercules vackra mask var det blott.
Men om ni är på jakt efter riktige Alcides, här har ni *Karoliden!*
Här är han, världens vedergällare, Karl!

Stockholm, den första januari 1707.

(Övers. E.D.)

Dikten skrevs i början av det stora nordiska kriget (1700–1721). Det var en tid då Sverige fortfarande räknade med att gå ut ur kriget som dess givna segrare. Diktens tema beskrivs redan i titeln: ”Hercules Genuinus Carolus Duodecimus Magnae Scandinaviae Imperator” (”Den sanne Hercules Karl den Tolfte, Storskandinaviens Kejsare”). Författad på elegiskt distikon och bestående av tjugotvå rader är den ett epigram, där den tjugofyraårige kungen Karl XII programmatiskt jämförs med den antike hjälten Hercules.³ Rönnow var för sin samtid ett känt namn. Redan i slutet av 1760-talet planerade man att ge ut hans latinska poesi i urval. Den poesiintresserade prästen Samuel Älf (1727–1799) ville nämligen skapa en så

kallad *Deliciae*-samling, en antologi där de bästa svenska latinska skalderna skulle vara representerade. Hans plan var att inleda utgåvan just med Rönnows dikter.⁴ Älfs ambitiösa projekt blev tyvärr inte av, men lyckligtvis finns hans samling bevarad för eftervärlden. Det rör sig om både tryckta dikter och handskrifter som idag förvaras på Linköpings stiftsbibliotek. Bland dessa folianter finner vi flera volymer som innehåller Rönnows alster. Den främsta volymen är den som betecknas W25:XV. Den innehåller drygt 170 latinska dikter som tillskrivs Rönnow, och bland dessa finns även ”Hercules Genuinus”.⁵ Dikten om Karl XII som den riktige Hercules är försedd med en handskriven kommentar av Älf:

Quantos motus excitaverit hic
Titulus cfr. sic vocatum Danska
Manifestet d. 28 Oct. 1709 et
Responsum Senatus Sviog[othici]
1710. In Biographia Rönnowii hoc
singulare momentum obs. cum
mihi edenda sunt ejus carmina in
Deliciis Svecorum Poëtarum, opus,
quod meditor.⁶

För att se hur mycket upprördhet
denna titel väckt se det så kallade
Danska Manifestet från den 28
oktober 1709 samt svaret från
den svenska riksdagen från
1710. Jag kommer att lyfta fram
detta enskilda moment i Rönnows
biografi, när jag ger ut hans dikter
i *Deliciae Svecorum Poëtarum*, ett
arbete som jag planerar.

Med upprördhet åsyftas Danmarks
reaktion på den latinska diktens
titel. Danskarna uppfattade näm-
ligen den programmatiska hyll-
ningen av den svenske kungen som
något mycket provocerande och tog med den i
sin krigsförklaring, *manifestum*, från 1709 som
en av fyra *causae belli*, krigsorsaker. Frederik
Rostgaard, översekreterare i det danska kans-
liet, var författaren till manifestet. Han påstod
att Rönnows titel var arrogant genom att ex-
plicit benämna den svenske monarken som
kejsare över hela Norden (*Magna Scandinavia*)!
Diktens egentliga innehåll diskuteras inte alls,
bara dess rubrik. Svenskarna var inte sena med
att författa en motskrift. Skriven av det svenska
hovrådet Samuel Bark är den ett omfattande
dokument där man reflekterar kring poetisk
frihet och rekommenderar att utkräva förklar-
ning direkt från poeten.

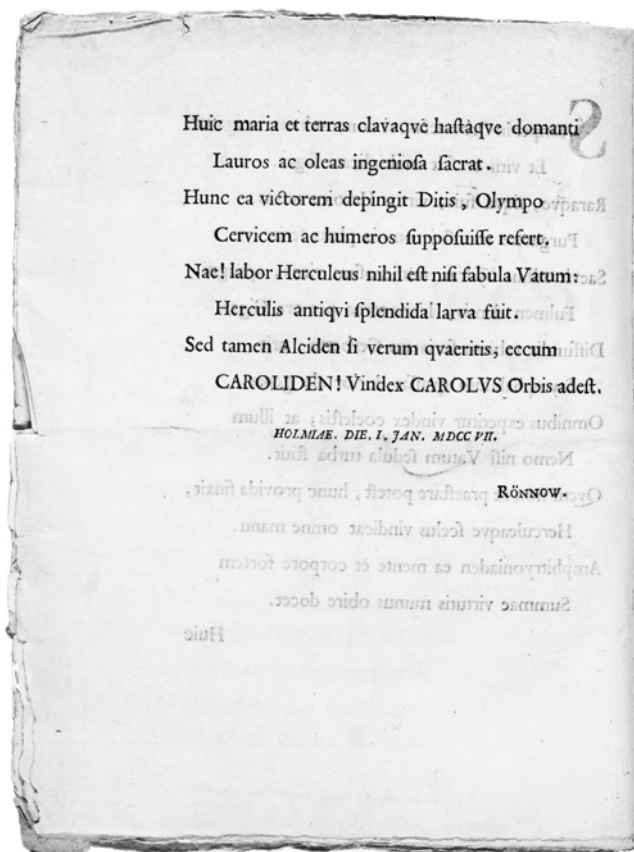
Som modern läsare kan man undra om det
inte var en alldeles överdriven reaktion från
grannlandets sida. Det var ju trots allt bara en

252.

Semper in Orbe nefas, vi concomitante, vagatur:
Et vitii crescit multiplicata seges.
Raraque, si qua fuit, virtus Heroica terras
Purgavit: monstros omnia plena feris.
Saevit adhuc hydrae numerosum virus, aprugni
Fulmen dentis, hians terna per ora Gigas.
Diffundit rabiem furiatam Cerberus: urit
Stymphalidum quassas durior ala genas.
Omnibus expetitur vindex coelestis, at illum
Nemo nisi Vatum sedula turba fuit.
Quem non re praestare potest, hunc provida finxit,
Herculeaque scelus vindicat omne manu.
Amphitryoniaden ea mente et corpore fortem
Summae virtutis munus obire docet.

Huic

dikt. Eller var det poeten som inte följde sin
tids regelverk för skrift och tryck? För att för-
stå dikten och de tidigmoderna litterära kon-
ventionerna måste flera delproblem utredas.
(1) Initialt ska jag redovisa för epigrammets
historiska bakgrund. För att förstå diktens
sociopolitiska och sociokulturella aspekter ska
dåtidens bestämmelser för tryck konsulteras.
(2) Dikten ska sedan diskuteras utifrån sina
genreegenskaper, en analys i vilken både de
moderna teoribildningarna om epigramkon-
sten och de tidigmoderna definitionerna av
epigram blir av stort värde. (3) Genom retor-
rikanalys samt receptionsstudier ska diktens
intertextuella band till dess antika förebilder
förklaras, vilket i sin tur kan ge insikter i
barockpoetens litterära strategier. Förhopp-
ningsvis ska dessa utredningar förklara varför

dikten lästes som den gjorde och påvisa vilken aktualitet och relevans poesin kunde ha i ett tidigmodernt samhälle.

HISTORISK, SOCIOPOLITISK OCH SOCIOKULTURELL BAKGRUND

Rönnows verser trycktes i en mycket prekär situation, då Sverige låg i krig med flera europeiska stormakter. Under flera decennier och fram till 1700 hade Sverige varit en dominerande makt i området kring Östersjön. Det var en konglomeratstat, inom vars gränser man kom att finna Finland, Pommern, Livland, Estland, Karelen och Ingermanland. Denna utveckling uppskattades inte alls av grannarna. Grannländernas missnöje liksom deras egen strävan efter att expandera resulterade i att Peter I av

Ryssland, Fredrik IV av Danmark och den sachsiska kurfursten August, senare även kung av Polen, år 1700 beslöt att anfälla Sveriges olika provinser från tre olika håll. Sachsarnas belägring av Livlands huvudstad Riga var den första insatsen mot Sverige, men den misslyckades. Misslyckat var också danskarnas försök att inta det svenskvänliga Holstein-Gottorp. Rysslands invasion av Estland som slutade i ett spektakulärt nederlag vid Narva blev den mest omskrivna av krigets första händelser. Peter och August fortsatte med sina antisvenska handlingar, medan Danmark redan några månader efter sitt angrepp tvingades ingå ett fredsfördrag, freden vid Traventhal, och därmed lämna kriget.

Danskarna var dock inte beredda att överge sin dröm om att återta Skåne, Halland och Blekinge och ville invänta en lämplig tidpunkt för ett nytt angrepp. En sådan möjlighet infann sig när den

svenska armén i stort sett blev tillintetgjord i slaget vid Poltava sommaren 1709. Som bekant fick Karl XII och de få män han hade kvar fly från de ukrainska stäpperna och söka skydd i Osmanska riket, där de kom att stanna i fem år. Man kunde inte önska sig bättre förutsättningar för att anfälla Sverige: dess militära styrka var utplånad och den svenske kungen befann sig två hundra mil från sitt rike. Den danska krigsförklaringen mot Sverige trycktes i oktober samma år och i november landsatte Danmark sina trupper i södra Sverige. Allt detta är viktigt att komma ihåg när man läser manifestet.

Krigsförklaringen kom att tryckas på flera olika språk. För den här studien har den danska texten valts ut för en mer ingående analys.

Tryckt i kvartoformat omfattar den sju sidor. Dokumentets titel är lång, men värd att citeras i sin helhet:

Manifest eller en Summariske Forklaring over de retmaessige og hoj-vigtige Aarsager, som har beveget og saasom tvunget, Hans Kongel. Majest. til Danmarck og Norge etc. etc. Sine Riger og Lande imod Kongens af Sverrig Mangfoldige Tiid efter anden tvært imod Tractaterne forovede, og herefter befrygtelige Voldsomheder og Forurettelser at beskierme, og med de i alle Folkes Ræt tilladelige Midler, næst den hojstes Bistand, at sætte i tilstreckelig Sikkerhed.⁷

Redan på titelsidan meddelar Danmark att landet uppträder i enlighet med de gällande folkrättsliga bestämmelserna. Principer för gemensam samvaro bland alla folken, oavsett religion och traditioner, introducerades av Hugo Grotius i hans *De jure belli et pacis* (1625). Verket kom snart att bli flitigt återopad av statsmän, filosofer och även poeter. Grotius identifierar tre större grupper av rättfärdiga krigsorsaker. De lagliga anledningarna till att starta krig är enligt honom självförsvar, restitution och straff. I sitt koncisa dokument anger Danmark fyra *causae belli*. Restitution och straff är danskarnas främsta motiv. Argumentationens huvudspår är deras kränkta känslor.

Den första punkten tar upp en svensk skrivelse från 1706, där Karl XII tycks göra anspråk på ett utökat inflytande i området Lübeck-Eutin. Detta strider mot fredstraktaten tecknad i Traventhal, menar danskarna. Krigsorsak nummer två är Rönnows dikt. Under den tredje punkten utvecklar danskarna spörsmålet om Öresundstullen, där Sverige har utfärdat falska pass för sina bundsförvanter. Som den fjärde *causa* anslås det att de danskar som bor kvar i de sydsvenska provinserna behandlas med stor orättvisa. Punkten som anför *Hercules Genuinus* som provocerande upptar två tredjedelar av

en sida och är därmed den kortast hållna av de fyra krigsorsakerna.

Ett av de första orden som dyker upp i textens inledande del är ordet *intention*. Danskarna anser att svenskarna tillämpar medvetna strategier för att förminska grannlandet i syd. Detta nämns också i avsnittet om Rönnows dikt. Krigsförklaringen ger den epiteterna ”arrogant” och ”förmäten” (på danska ”formasteligt”). Frederik Rostgaard skriver att skaldestyckets upphovsman ”af et blindt Overmod understaar sig at usurperer for Kongen i Sverrig og hannem at tillægge et aldeles urimeligt og ham ingelunde tilkommende, men os i Særdeleshed meget præjudicerligt Navn, som af det blotte Titel-Blad, (ald anden skriftets formastelige Inhold at forbigaae) kand sees og fornemmes, [...]”. Efter den upprörda inledningen förklaras det att titulaturen i *Hercules Genuinus* är helt i kontrast till de verkliga förhållandena. Hela världen vet att uttrycket *Magna Scandinavia* inbegriper tre rikena, det vill säga Danmark, Norge och Sverige! Den indignerade författaren skriver att ”denne arrogante Imperatoriske Expression” är uppfunden enbart till danskarnas förnedring. Dessutom är den använd med ”publique Autoritet”, vilket måste syfta på att man tillät trycka dikten. Rostgaard fortsätter: i historieböcker kan vi dock se att Danmark och Norge har haft Sverige under sig, men det finns inga bevis för att Sverige skulle ha styrt de andra två. Svenskarna framställs som uppblåsta av hybris. Det blir uppenbart, anför den danske författaren, att Sverige både direkt och indirekt har använt sig av alla tänkbara konstater för att förminska och bespotta Danmark inför framtida generationer och för att uppnå det vågat fabricera och trycka de mest osanna ting.

Intressant nog hänvisar inte Danmark till dåtidens plakat om smädeskrifter. I Sverige fanns det nämligen två statliga kungörelser mot tryck med tvivelaktigt innehåll. *Kongl. May:ts placat och förbudh angående pasquiller*

och smådeskriffter från 1665 är kungens förordning mot spridning av skrifter som ”opfylte medh een hoop försmädelige Calumnier, dhem een dehl illwiliande Menniskior, uthaff en wanartigh obetäncksamheet, sigh understå at sammanflicka, och förmedelst dem, Potentater och Stater, wanwördeligen at beskympfa, sampt dheres Actioner och Conduicte, enkanerligen widh dhesse tijder, medh neessligt förtalande at traducera och belacka”.⁸

Det andra statliga dokumentet utkom 1667. Det heter *Kongl. Mays:ts förbudh angående skadelige böckers införsel och hemmande*. Detta plakat riktar sig mot import och förvaring av böcker, ”som kunna wara opfylte, antingen medh gross och fördömmeligt Kiätterij, eller någre Smådeskriffter på fremmande Konungar, Stater och Herskaper”.⁹

Förutom att de svenska myndigheterna omedelbart lät göra nya upplagor av det danska manifestet, genom bland annat det Kongl. Tryckeriet i Stockholm, var man också snabb med att lämna sin motskrift *Det Danska Manifestets Orimlighet och Ofog* (1710). Det är svårt att inte lägga märke till hur långt det svenska svaret är i proportion till det danska dokumentet. Den omfattar hela sjuttio sidor i kvartoformat. Punkt för punkt går det svenska hovrådet Samuel Bark igenom danskarnas *causae belli*. Barks svar gällande Rönnows Hercules-verser är i många avseenden modernt, då det förespråkar poetisk frihet och dessutom ger en lektion i genren panegyrik:

Man borde ei bewärdiga thetta med annat än åtlöje och behöfdes wäl at Rönnow sielf, såsom Poët, med några tientliga Iambis sig här på förklarade. The Lärde på alle Orter i verden hafwa här til haft then friheten, at när the til någons heder och beröm welat tala eller skrifwa, har ingen förtycckt, om the ther til användt sina bästa inventioner, och i synnerhet när thet skett til at betyga thetas wördna och kärlek emot Öfwerheten, antingen uti Panegyriske

Orationer, Dedicationer, eller eljest. Men serdeles plägar man sådant hoos Poëter i thet slags materier så aldeles intet tadla, at thetas Skrifter ei en gång med någon lust och nöje läsas, om the ei högre sig theruti swängia än andre, hwilket alt doch ännu ingom är någon tid i sinnet kommit at draga til någon Consequence utom then lärda Republicuens Gränsor. Man seer ock therföre, at hoos alla Nationer, så wäl förr, som nu, är lika som ett täflande, hwem högst skal kunna i så måtto uphöja sin Öfwerhets läf, sin Nations förmåner, och sitt egit hiertelag för bägge, oaktat thet mästedels händer, at Öfwerheten hwarken sådant läser, eller weet theraf; och thesutan hafwa sådana saker the ödet, särdeles när the på lärde Språken skrifwas, at the alenast af them, som them förstå, i förstone läsas, sedan förswinna i glömsko, och af ganska fåå som älskare äro, förwaras.¹⁰

TILLFÄLLESPOESI, EPIGRAM OCH NYLATIN

Hercules Genuinus verkar ha tryckts i åtminstone två upplagor, varav den första är från slutet av 1706 och den andra är tryckt den första januari 1707 (fig. 1).¹¹ De båda tryckens datum gör att man kan definiera dikten som en *strena*, vilket betyder nyårsdikt.¹² *Strenae* var en populär genre under den berörda epoken. I sina nyårshälsningar utlovade poeter en ny guldålder, som de panegyriskt förklarade som en naturlig följd av sina regenters kloka styre. Rönnows dikt predikar om en sådan nyuppstånd och bättre värld som nu blir möjlig tack vare Karl XII:s vedergällningspolitik.

Rönnows text är i själva verket en av de tusentals tidigmoderna kompositioner som skrevs för konkreta tillfällen. Med all rätt hävdar bokhistorikern Per S. Ridderstad att denna typ av diktning under flera århundranden utgjorde ”basvaran i den ’skönlitterära’ produktionen i Sverige”, och detta gäller i högsta grad under den senare delen av den karolinska perioden.¹³ Korta men ibland också litet längre

tillfällesdikter skrevs både av professionella poeter och av personer helt utan några poetiska yrkesambitioner för att lyckönska brudpar, uttrycka kondoleanser i samband med begravningar, gratulera regenter och generaler till deras framgångar på slagfältet eller, som här, fira ett nytt års inträde. Sådana texter hade ett stort sociokulturellt värde: dels skänkte de glans över det firade föremålet, dels kunde de innebära ett nytt karriärsteg för författaren.¹⁴ I sin avhandling om den tidigmoderna författarrollen tar Bo Bennich-Björkman upp Rönnow som ett exempel på en ”ämbetsförfattare”.¹⁵

Den största delen av denna ”basvara” var på latin, närmare bestämt på så kallat nylatin, och Rönnows *Hercules Genuinus* är alltså inget undantag.¹⁶ Genom att imitera antika *auctores* ville humanistiskt fostrade poeter hitta tillbaka till det mest klassiska latinet. Vergilius, Horatius och Ovidius var deras främsta förebilder. Samtidigt som de gamla romarnas tungomål erbjöd författaren en möjlighet att inta en egen plats i en lång litterär tradition försåg det honom/henne med den nödvändiga poetiska arsenalen, med dess färdiga formuleringar och retoriska grepp. Allt detta återbruk av det antika och anpassning av det till nya situationer skulle egga de tidigmoderna läsarnas interpretationsförmåga.

Det kan inte undgå oss moderna läsare att Rönnows verser om Karl XII som en ny Hercules tillsammans med en lovprisning till kungen också innehåller dråpliga utfall mot Sveriges fiender. Förutom att vara en tillfälleskomposition är *Hercules Genuinus* även ett epigram. Och det är just denna genreegenskap som är nyckeln till att förstå dikten. Peter Hess, som har studerat genrens utveckling genom tiderna, ser epigrammatiska dikter först och främst som poetiska texter som kritiserar och fördömer det aktuella, något som händer här och nu, vare sig det handlar om företeelser på samhällsnivå, kanske till och med fenomen av en värdsomfattande karaktär, eller en individs opassande

handlingar och åsikter.¹⁷ Det stämmer i Rönnows fall, eftersom han i sina distika konstaterar att människosläktet befinner sig i ett kritiskt läge och att världen behöver räddas från fördärv. Marion Lausberg föreslår i sin tur att det antika epigrammet bör delas in i tio olika kategorier.¹⁸ Följer man hennes kategorisering kan Hercules-dikten placeras i åtminstone två av de tio grupperna, dels den för epigram som hyllar mytologiska och historiska personer, dels den för ”hånfulla epigram”.¹⁹ Nylatinisten Karl A. E. Enekel har kritiserat snävheten i dessa två forskares definitioner av epigram och det är framförallt Lausbergs grupperingar som han ser som särskilt problematiska.²⁰ Det är oklart om det är diktens ämne, versernas funktion eller deras retoriska utformning som utgör basen i hennes typologi. Enekel är en av utgivarna av samlingsvolymen *The Neo-Latin Epigram. A Learned and Witty Genre* (2009), där epigrammet förklaras som en viktig del av varje humanists arbete. Där skriver han: ”In fact, if one were to ask the question what a humanist is, a seemingly challenging, yet appropriate, answer would be: ‘a person that composes Neo-Latin epigrams and private letters.’”²¹ Rönnow passar in i denna framställning, eftersom han förutom att vara en flitig poet brevväxlade med ett stort antal lärda från både Sverige och kontinenten. Genom att göra det ville han skapa en viss bild av sig själv: en *poeta doctus*.

Flera av författarna till artiklarna i volymen *The Neo-Latin Epigram* påpekar att tidigmoderna epigram är lättast att förstå om man konsulterar de tidigmoderna teoribildningarna om poesi, även om dessa oftast är kortfattade i sin behandling av epigram. Eftersom Rönnow var en mycket produktiv poet och lämnade efter sig flera dikter där han reflekterat kring poetens roll finns det ingen tvekan om att han var väl bekant med sin tids handböcker i poesi. Den mest brukade poetiken i Europa under denna period var Julius Caesar Scaligers *Poeticæ libri septem* (1561). På detta arbete stödde

sig alla tidigmoderna teoretiska skrifter om poesi, vilket också gäller de svenskproducerade handböckerna i poetik.²² Scaligers beskrivning av epigram låser sig inte vid några speciella ämnen, funktioner eller antal rader. Det som utgör epigrammets nerv, anser Scaliger, är dess *argutia* ("spetsfundighet") som bör levereras i diktens sista rad. Rönnow blir därmed en bra illustration för en sådan praktik: i diktens sista vers utlovas ankomst av Karoliden. *Carolides* finns varken i latinet eller svenskan och är en neologism av Rönnow. Scaliger är också öppen i frågan om epigrammets längd. Då vissa av hans samtida kunde förespråka två rader som den maximala längden för ett perfekt epigram, medgav Scaliger att längden borde bero på epigrammets tema. Därför blir epigram av pamflettkaraktär med nödvändighet längre än epigrammatiska beskrivningar av konstföremål.²³ Rönnows tjugotvå rader är därför inget konstigt i epigramsammanhanget.

Vidare ogillar Scaliger obsceniteter i epigrammatiska stycken.²⁴ De senare teoribildarna rekommenderar ännu starkare att ge epigram en moraliserande ton. Gerardus Johannes Vossius är till exempel en sådan teoretiker.²⁵ Hercules-dikten passar in även i denna beskrivning: den är klart präglad av ett kristet patos. Det är himlen som skickar Karl till världens undsättning.

Humanistpoeternas särskilda intresse för epigramkonsten stimulerades av återupptäckten av senantika epigram. Den romerske poeten Martialis hade dock varit i ständig cirkulation sedan antiken och blev under den tidigmoderna epoken en självklar förebild inom epigrammatisk diktning riktad mot de rådande samhälleliga förhållandena.²⁶ Martialis epigram var också brukbara som modell om man ville förena panegyrik och invektiv i en och samma dikt.²⁷

Ytterligare en karaktäristik som förknippas med det tryckta renässansepigrammet är dess speciella typografiska utformning. Titlarna trycktes ofta som om de var huggna i sten. Fyr-

kantiga och centrerade skulle de påminna om sina allra tidigaste prototyper, korta inskrifter på tempelskänkar och gravar.²⁸ Humanisternas fascination för de antika inskrifterna förknäpades med deras förkärlek för det symmetriska i konst (och därmed även i tryck) är förklaringen till det tidigmoderna epigrammets lapidariska utseende. Även här anknuter Rönnow till renässanstraditionen. Diktens titel är tryckt i versaler och med punkt efter varje ord, vilket gör att den ser ut som en antik inristning.

MED AVSTAMP I ANTIKEN

Beskrivningar av verkliga historiska figurer som överträffar antika hjältar var en topos redan under antiken och genom jämförelser med Hercules kunde poeterna göra flera viktiga allusioner. Enligt myten hade denne halvgud skickats till människorna från himlen av Jupiter och därför kunde parallellerna till Hercules ge en extra tyngd åt regentens maktlegitimering. I *Aeneiden* (bok 6) framhåller Vergilius att kejsaren Augustus genom sina gärningar överträffar halvgudarna Hercules och Bacchus.²⁹ Martialis proklamerar i ett av sina epigram att Domitianus är större än Hercules (epigr. 9, 101).³⁰ Den senantike skalden Claudianus, vars verk var oerhört populära under humanisteran, menar att den romerske militären Stilicho är en ny Hercules (*Ruf.* 1, 283f.).³¹ Dessutom förekom Hercules ofta som ett exempel på dygdighet och stoiskt beteende *par excellence*.³² Rönnow är alltså försedd med ett beprövat poetiskt stoff. Det innovativa hos svensken är hans sätt att använda sig av *inventio*-tekniken, den metod som förklaras i Samuel Barks svar på det danska manifestet. Dessutom får hans panegyrik ett didaktiskt syfte. De hedniska poeternas Alcides är enligt den nylatinske skalden bara en fantasigestalt. Dygdige Karl XII föreställer däremot den sanne vedergällaren som skall rädda mänskligheten från undergång.

Förutom det klassiska motivet finner man i Rönnows distika flera intertextuella band

till andra antika förebilder. Det katastrofala tillståndet på jorden som beskrivs i de första raderna finner en parallell i Ovidius verser om järnåldern i hans *Metamorfoser* (bok 1, 128f.). I sitt invektiv *Mot Rufinus* målar Claudianus en skrämmande bild av världen som är på väg att gå under. I verkets början beslutar sig de underjordiska krafterna att göra slut på den fredliga tillvaron som människorna åtnjuter under kejsaren Theodosius. Intressant att notera är att Claudianus skriver att furien Megära, ett av monstren, lyckats skrämma självaste Hercules. Vidare nämner Rönnow några av Hercules mest kända stordåd. Han tar upp fem av de tolv storverken: hydran (v. 5), det erymanthiska vildsvinet (v. 5-6), jätten Geryon (v. 6), Kerberos (v. 7) och de stymfalska fåglarna (v. 7-8). Dessa bör uppfattas som metaforiska beteckningar på Sveriges fiender, även om de bara är fyra till antal: Danmark, Ryssland, Sachsen och Polen. Sedan kommer kritiken mot de antika skalderna som enbart kunnat leverera en vacker saga. Och slutligen *argutia*, ”spetsfundigheten”. Den tillhandahålls i det allra sista distikonet. På ett profetiskt manner utlovas en ny guldålder, då Karoliden kommer att befria mänskligheten från monstren. *Carolides* är myntat efter det latinska *Alcides*, vilket betyder ”härstammande från högburne

Alcaeus”, och anspelar därmed på Karls nobla förfäder Karl X Gustav och Karl XI.

Det är tydligt att Rönnow var lyhörd för de gällande litterära reglerna. Detta betyder dock inte att han slaviskt gick efter en färdig mall. Samtidigt som Rönnow utgår från en gammal typologi är han innovativ i sitt sätt att tillämpa den erkända *inventio*-tekniken: han lyckas ge sin epigrammatiska dikt en framsynt ton i den kristna andan och skapar ett nytt ord.

Var det bara de danska myndigheterna som lade märke till Rönnows epigram i sin jakt på en passande orsak för att starta ett nytt krig? Var det annars ett av många ”barockpoem” som snabbt föll i glömska? Här är svaret. 1718 publicerades ytterligare en Hercules-dikt. Den skrevs av den unge Erasmus Trägård (1694–1767) som senare skulle bli kyrkoherde och riksdagsman. Diktens titel är en klar allusion på Rönnow: *”Herculis Genuini duodecim labores seu augustissimi... regis Caroli Duodecimi acta gloriosa leviter adumbrata”* (”Den riktige Hercules tolv storverk eller den högst vördade kungen Karl XII:s lysande gärningar skisserade med lätt hand”). Dikten är episk till sin karaktär och jämställer Karls många segrar med de tolv herkuliska dåden. I slutdelen prisar Trägård Rönnows musa för hennes förkunnelse och anspelar på danskarnas osunda rivalitetslust:

Sed nunc HERCULEOS REGIS finire labores
 hora monet, stupidamque monet pertoesa Minervam
 Vestra corona; pias jam sat lassavimus aures,
 invictum tenui modulantes carmine REGEM.
 HERCULIS at GOTHICI maneat tamen umbra laborum
 perlevis haec Vobis. Hince censor judicet aequus,
 num CAROLO majus quidquam Rönnovica Clio
 dixerit, assignans GENVINI Nomina REGI
 HERCULIS. Aequali pendamus lance Labores
 Amborum: Quisquis, fera ni praecordia livor
 mordeat, inveniet, quanto GENVINVS honore
 clavigerum vincat. [...]

Men nu är det dags att avsluta vår sång om Kungens herkuliska dåd.
 Ni, min publik, utmattade, säger att slöa Minerva ska sluta.
 Vi har belastat nog era plikttrogna öron
 med vår simpla dikt om den oövervinnlige Kungen.
 Må dock en mycket lätt skugga av den götiske Hercules stordåd
 hos er stanna kvar.
 Må en rättvis kritiker utifrån detta avgöra om inte Rönnows musa
 sagt något än större till Karl, när hon gav Kungen namnet ”den Sanne Hercules”.
 Rättvist kommer vi att väga de bägges stordåd på vågen:
 Om bara otämjd avund inte biter in sig i hjärtat,
 kommer vem som helst upptäcka med hur mycket ära den Sanne
 slår den som bär klubba.
 (Övers. E.D.)

Rönnow fortsatte att leverera propagandaverser även efter händelserna 1709. Flera av dessa senare texter är i många avseenden mera provokativa än Hercules-dikten.³³ En stor del av sina poetiska invektiv lät Rönnow trycka i Amsterdam, en plats berömd för sin större tryckfrihet. Därför behövde han inte ta hänsyn till de statliga plakaten om smädeskrifter.³⁴

SLUTREFLEKTION

Hur ska vi nu förhålla oss till Rönnows *Hercules*? Är hans dikt ett traditionellt epigram? Eller ville Rönnow frivilligt bryta med det som var tillåtet inom genren? ”Ja” måste vara svaret på de båda frågorna. Rönnow följde sin tids genrekonventioner: han tog upp det som var aktuellt för hans samtid och hans dikt bjöd på *argutia*. Skriven på latin var dikten avsedd för en lärd läsare. I sin definition av den nylatinska

epigramgenren påpekar Nisbet Gideon att ”the reader should have some knowledge of either realia or classical antiquity to appreciate the poem fully”.³⁵ Det kunde inte undgå en väl påläst person att det var det danska dokumentet som stred mot de etablerade litterära normerna. Det faktum att de gällande restriktionerna för skrift och tryck inte åberopas där talar ett tydligt språk: dikten var inte tillräckligt smädande. Den skulle läsas som ett epigram och inte som ett nationalistiskt utfall. Rönnows förmåga att arbeta om en känd klassisk topos till ett moraliserande och samtidigt underhållande, åtminstone för sin samtid, stycke får en slags upprättelse i Trägårds dikt. Det minst konventionella i sammanhanget är dock det svenska svaret på det danska dokumentet. Utkommet i enväldets Sverige förespråkar det poetisk frihet flera decennier före upplysningens intåg.

1. Jag skulle vilja tacka följande personer för värdefulla synpunkter på min artikeltext: Hans Helander, Johan Heldt, Krister Östlund samt den anonyma granskaren.
2. Dikten är utgiven med översättning och kommentar i min doktorsavhandling, Elena Dahlberg, *The Voice of a Waning Empire. Selected Latin Poetry of Magnus Rönnow from the Great Northern War*, diss. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2014, s. 268–279.
3. Om Heraklesmotivet som en litterär topos genom tiderna se Karl Galinsky, *The Herakles Theme. The Adaptations of the Hero in Literature from Homer to the Twentieth Century*, Oxford: Blackwell, 1972.
4. Dahlberg 2014, s. 25.
5. Dahlberg 2014, s. 26 och 33.
6. Samuel Älfs samling, W25:XXV, fol. 251f., Linköpings stiftsbibliotek.
7. Här följs stavningen i exemplaret tryckt 1710

- i Göteborg. *Manifestet eller en Summariske Forklaring...*, Göteborg: Z. Hagemann, 1710.
8. *Kongl. May:ts placat och förbudh angående pasquiller och smådeskriffter*, Stockholm: Kongl. Booktr. 1665, s. [1f.].
  9. *Kongl. May:ts förbudh angående skadelige böckers införsel och hemmande*, Stockholm: Georg Hantsch, 1667, s. [2].
  10. Samuel Bark, *Thet Danska Manifestets Orimlighet och Ofog efier Höga Wederbörandes Befalning Framwijst*, 1710, Stockholm: Joh. Henr. Werner, s. 30f.
  11. Den danska krigsförklaringen hänvisar till upplagan från december 1706. Inför denna artikel har trycket från 1707 konsulterats, *Hercules Genuinus Carolus Duodecimus Magnae Scandinaviae Imperator*, Holmiae/ Stockholm. Die. I. Jan. MDCCVII./1 jan. 1707.
  12. Fenomenet uppstod i antikens Rom. Se Dorothea Baudy, "Strenarum Commercium. Über Geschenke und Glückwünsche zum römischen Neujahrsfest", i *Rheinisches Museum für Philologie* 130:1, 1987, s. 1–28.
  13. Per S. Ridderstad, "Vad är tillfällesdikning? En kort översikt", i *Personhistorisk tidskrift* 76, 1980, s. 25–41.
  14. Se *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2012:2–3, där flera av artiklarna behandlar tillfällesdikning från 1600- och 1700-talen och belyser de olika offentliga sammanhang som den ingick i. Poesi som ett sätt att skaffa sig en bättre samhällsställning är huvudtemat i Bo Bennich-Björkmans monumentala verk *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550–1850*, diss. Stockholm: Svenska bokförl. 1970. De andra viktiga bidragen om svensk tillfälleslitteratur är Lars Gustafssons "Den litterate adelsmannen i den äldre stormaktstidens litteratur", i *Lychnos* 1959, s. 1–37 och Magnus von Platens *Yrkesskalder – fanns dom? Om tillfällespoeternas försörjningsförmåga*, del 1, privattryck 1985. Ridderstad uppskattar antalet alla separata svenskskrivna tillfälleskrifter från perioden 1600–1800 till 100 000, vilken siffra bör visa på texternas extrema popularitet. Ridderstad 1980, s. 33.
  15. Bennich-Björkman 1970, s. 259.
  16. Om nylatin som ämne se Jan Bloemendal, Charles Fantazii & Craig Kallendorf, "Preface", i Jan Bloemendal, Charles Fantazii & Philip Ford (red.), *Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World*, Leiden & Boston: Brill 2014, s. XVII–XVIII och Demmy Verbeke, "History of Neo-Latin Studies", *ibid.*, s. 907–919. Se också "Introduction" i Sarah Knight & Stefan Tilg (red.), *The Oxford Handbook of Neo-Latin*, New York, NY: Oxford University Press 2015, s. 1–9.
  17. Peter Hess, *Epigramm*, Stuttgart: Metzler, 1989.
  18. Marion Lausberg, *Das Einzeldistichon. Studien zum antiken Epigramm*, München: Fink 1982.
  19. Lausberg 1982, s. 245 och 380.
  20. Karl A.E. Enenkel, "Introduction. The Neo-Latin Epigram, Humanist Self-Definition in a Learned and Witty Discourse", i Susanna de Beer, Karl A.E. Enenkel & David Rijser (red.), *The Neo-Latin Epigram. A Learned and Witty Genre*. Leuven: Leuven University Press, 2009, s. 5–8 och 15f.
  21. Enenkel 2009, s. 2. De senaste översikterna inom området är David Money, "Epigram and Occasional Poetry", i Sarah Knight & Stefan Tilg (red.), 2015, s. 73–86 och Gideon Nisbet, "Epigrams – The Classical Tradition", i Jan Bloemendal *et al.* (red.), s. 379–386. Om epigramkonst och tillfällespoesi som två närbesläktade fenomen hos Money 2015, s. 73–75.
  22. Annika Ström, *Lachrymae Catharinae. Five Collections of Funeral Poetry from 1628. Edited with Studies on the Theoretical Background and the Social Context of the Genre*, diss. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 1994, s. 53f.
  23. Enenkel 2009, s. 14 och 19.
  24. Enenkel 2009, s. 18.
  25. Jan Bloemendal, "The Epigram in Early Modern Literary Theory. Vossius's Poeticae Institutiones", i de Beer *et al.* (red.), 2009, s. 74.
  26. Nisbet 2014, s. 381–383.
  27. Susanna de Beer visar hur renässanspoeten Giannantonio Campano använde Martialis som modell i just dessa två syften. Susanna de Beer, *The Poetics of Patronage. Poetry as Self-Advancement in Giannantonio Campano*. Turnhout: Brepols 2013.
  28. Om den lapidariska stilen i tidigmodernt tryck se Per S. Ridderstads *Konsten att sätta punkt. Anteckningar om stenstilens historia 1400–1765*,

- diss. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1975. Se också Iiro Kajanto, "On lapidary style in epigraphy and literature in the sixteenth and seventeenth centuries", i *Humanistica Lovaniensia. Journal of Neo-Latin studies* 43, 1994, s. 150–158.
29. För en utförlig kommentar se R. G. Austin, *P. Vergili Maronis Aeneidos Liber Sextus with a Commentary*, Oxford: Oxford University Press, 1986, s. 246f.
30. Se Christer Henriksén, *A Commentary on Martial, Epigrams Books 9*, Oxford: Oxford University Press, 2012, s. xxviii–xxx.
31. En uttömmande kommentar till Claudianus verser ges i Harry Louis Levy, *Claudian's In Rufinum. An Exegetical Commentary*, Princeton: The Press of Case Western Reserve University, 1971, s. 82ff.
32. Gallinsky 1972, s. 146–149.
33. Redan 1712 lät poeten trycka sin satiriska dikt *In imagines politicas*, där han gör till åtlöje Rysslands främste nylatinske skald Feofan Prokopovich och tillsammans med honom tsar Peter. Dahlberg 2014, 304–320.
34. Om det tidigmoderna Amsterdams unika förhållanden för boktryckare och bokhandlare se till exempel Paul Hoftijzer, "Metropolis of Print: The Amsterdam Book Trade in the Seventeenth Century", i Patrick O'Brien, Derek Keene, Marjolein 't Hart & Herman van der Wee (red.), *Urban Achievement in Early Modern Europe. Golden Ages in Antwerp, Amsterdam and London*, Cambridge: Cambridge University Press 2001, s. 249–263.
35. Nisbet 2014, s. 385.

SUMMARY

Poetic Invention or Political Intention: Magnus Rönnow's poem, Hercules Genuinus Carolus Duodecimus Magnae Scandinaviae Imperator (1706/7?) as causa belli.

The article analyzes an early eighteenth-century occasional poem, named as one of the *causae belli* in Denmark's declaration of war against Sweden in 1709. Written by the Swedish Neo-Latin poet Magnus Rönnow, *Hercules Genuinus Carolus Duodecimus Magnae Scandinaviae Imperator* ("The Real Hercules, Charles XII, Emperor of Great Scandinavia") incited a strong reaction from Danish authorities, who viewed the title's implication that the Swedish king should be regarded as the Emperor of the whole of Scandinavia as both arrogant and provocative. Sweden reacted with a swift and lengthy counter and considered Denmark's declaration of war, and in particular its accusations with respect to Rönnow's poem, as ridiculous and groundless. The author of this counter-document, the State Secretary Samuel Bark, stressed the importance of poetic freedom and offered a thorough description of the panegyric genre.

The historical reception of this poem raises several significant issues regarding contemporary conventions of poetry writing, and the relevance of poetry in early modern society. This article explores the *Hercules Genuinus'* socio-political and socio-cultural background and studies its genre-related features. Upon closer analysis, the poem is revealed as a typical early modern epigram, through which the poet achieves multiple ends: advancing himself as what was then understood as a true Humanist poet, delivering his political agenda, and conveying a moral lesson. Rönnow compares his ruler to the ancient hero Hercules, thus employing an important programmatic theme and placing himself in an established literary tradition. His mastery of the *inventio* technique renders the *Hercules Genuinus* a witty and learned piece of poetry.

Keywords: occasional poetry, epigram, Neo-Latin, the Hercules *topos*, the reception of antiquity in early modern literature, *causa belli*, *inventio*, *argutia*, lapidary style, poetic freedom